

Monografije o Mehringu

V zadnjih letih se posveča v vzhodnonemškem zgodovinopisju, v literarni zgodovini in publicistiki Mehringovi dejavnosti velika pozornost. Okostenele, dogmatične, stalinske ocene nemške socialnodemokratske levice¹ opuščajo kot vulgarne in neznanstvene. Številni pisci skušajo podati čim bolj objektivno in kritično njen nastanek in razvoj pred in med prvo svetovno vojno. V tej zvezi je izšlo mnogo zanimivih in tehtnih del. Med njimi naj navedem le nekatera pomembnejša, kakor so n. pr. Walter Bartel, *Die Linken in der deutschen Sozialdemokratie im Kampf gegen Militarismus und Krieg*, Berlin 1958; Leo Stern, *Der Einfluss der Grossen Sozialistischen Oktoberrevolution auf Deutschland und die deutsche Arbeiterbewegung*, Berlin 1958; Hans Beyer, *Von der Novemberrevolution zur Räterepublik in München*, Berlin 1957 itd.

Poleg številnih zgodovinskih prikazov tega revolucionarnega obdobja se množijo tudi biografije o voditeljih levice. Med novejšimi deli naj navedem dve pomembnejši deli o Rozi Luxemburg in sicer: Frölich Paul, *Rosa Luxemburg*, Paris 1939 (delo je izšlo tudi v slovenskem prevodu v Cankarjevi založbi v Ljubljani l. 1955) in Fred Oelssner, *Rosa Luxemburg, Eine kritische biographische Skizze*, Berlin 1951. Med starejšimi deli, ki spadajo v okvir spominov na Rozo Luxemburg in so napisana iz centrumaškega socialnodemokratskega zornega kota naj omenim še knjigi: Kautsky Luise, *Rosa Luxemburg, Ein Gedenkbuch*, Berlin 1929 in Henriette Roland-Holst, *Rosa Luxemburg*, Zürich 1937.

Nas zanimajo predvsem novejša biografska dela o Mehringu, ki je bil eden vodilnih publicistov levega krila nemške socialnodemokratske stranke pred prvo svetovno vojno, soustanovitelj Spartakovcev in Komunistične partije

¹ Gre za znano Stalinovo pismo iz leta 1951 v uredništvo časopisa »Proletarskaja revolucija« v Moskvi, ki ga je ta časopis priobčil z naslovom »O nekaterih vprašanih zgodovine boljše vizma«. Stalin je silovito napadel uredništvo, ker je dopustilo diskusijo o oceni levice v nemški socialnodemokratski stranki, pri čemer je eden diskutantov trdil, da je Lenin pred prvo svetovno vojno podcenjeval centrumaštvo v socialnodemokratskih strankah. Stalin je a priori odklonil vsako misel o tem, da bi Lenin podcenjeval centrumaštvo. Nemške leve socialiste je označil Stalin izredno omalovažujoče, ne da bi se oprl na dejstva. Trdil je celo da »levi socialni demokrati na zahodu niso dozoreli, da bi sledili ruskim boljše vikom«. Hkrati je obtožil pisca in uredništvo v obrekovanju boljše vizma, v »stihotapljenju« trockizma itd. Svoje trditve je oblekel v dogme in napatila, o katerih ni mogoče razpravljati. S takim postopkom je Stalin zadušil svobodno izmenjavo mnenj. Napadel je tudi tedaj znani knjigi o zgodovini VKP(b), ki sta ju napisala Jaroslavskij in Volosevič. Obe knjigi sta kmalu potem prišli na »indeks«. Zdaj po dolgih letih nove ustvarjalne marksistične raziskave odstranjujejo Stalinovo »nezmotljivost«. Op. ur.

Nemčije, zgodovinar, literarni zgodovinar in kritik. Mehring je bil velika in pozitivna osebnost v delavskem gibanju Nemčije in je kot tak žel priznanje pri Engelsu in pozneje pri Leninu.

Doslej je bilo o njem napisanega v znanstveni literaturi sorazmerno malo. Meščanski zgodovinarji njegove zgodovinske vloge, kar je razumljivo, niso hoteli dojeti in se niti niso trudili, da bi ga izčrpnjeje obravnavali. Prav tako s socialistične strani o Mehringu ni bilo napisanih mnogo razprav, z izjemo krajših priložnostnih spominskih člankov in sestavkov, ki so izšli v raznih socialističnih revijah in časopisih.² Izmed teh je bil obsežnejši le spominski sestavek Jana Romeina, *Franz Mehring (1846—1919)*, ki je izšel v časopisu *Archiv für die Geschichte des Sozialismus und der Arbeiterbewegung*, Leipzig 1928 in ga je izdajal Grünberg.

Za Mehringovo literarno zapuščino menijo, da je v glavnem izgubljena. Njeni zadnji varuhi so bili Edward Fuchs, Heinrich Brandler in August Thalheimer, ki so nameravali leta 1929 izdati celotna Mehringova dela v 12 zvezkih. Do leta 1933 jih je izšlo sedem (ima jih knjižnica Inštituta za sociologijo). Z nastopom nacizma je delo prenehalo. V izdanih zvezkih so zajeta najpomembnejša Mehringova dela s področja zgodovine, literarne zgodovine in estetike. Uvodnike k posameznim zvezkom so napisali: Edward Fuchs, August Thalheimer in Ludwig Pollnau. Ta dela so izdajali brez večjih znanstvenih pretenzij. V njih so n. pr. prikazovali kot pravilne brez vsake kritičnosti tudi nekatere zgrešene Mehringove poglede.

Zelo pristranske in dogmatične ocene o Mehringu pa so se uveljavljale pri številnih piscih po letu 1931, ko je Stalin v posebnem pismu redakciji časopisa »Proletarskaja revolucija« omalovažujoče ocenil vlogo nemške levice v predvojni socialni demokraciji. To pismo je dalo povod, da so nekateri pisci pričeli podcenjevati in napadati zgodovinsko vlogo levice in njene voditelje v predvojnem socialnodemokratskem gibanju. Stalinove teze so dogmatično povzemali, ne da bi jih zgodovinsko preverjali. V obsežnih člankih in celo knjigah so dokazovali njihovo pravilnost. Mnogo takih člankov je bilo naperjenih proti Mehringu. Paul Wittfogel je pisal v časopisu »Der Rote Aufbau«, Halbmonatsschrift für Politik, Literatur, Wirtschaft, Sozialpolitik und Arbeiterbewegung, Jhg. 1932, Bd 3, S. 130 in Bd 4, S. 180, o Francu Mehringu kot literarnem zgodovinarju, Paul Reimann pa v istem časopisu o Goetheju v luči marksistične teorije; Georg Lukacs je objavil kritiko Lassalleove literarne teorije, sovjetski literarni kritik Franc P. Schiller pa je napisal v časopisu »Internationale Literatur«, Zentralorgan der Internationalen Vereinigung Revolutionärer Schriftsteller, Moskau, N. 2/1932, S. 77, sestavek o Francu Mehringu in marksistični literarni znanosti. Najostreje je napadel nemško levico Kurt Sauerland v delu *Der dialektische Materialismus*, Berlin 1932.

Vsem tem sestavkom in delom je skupno, da so v uvodu priznavali v večji ali manjši meri določene zgodovinske zasluge levici, hkrati pa so ostro in pristransko obsojali nekatera stališča Roze Luxemburg, Franca Mehringa in Karla Liebknechta. Zoper Mehringove literarne poglede je nastopal zlasti Lukacs. Primerjal jih je celo s trockizmom in lassalleovstvom, ki nimajo

² Thomas Höhle, *FRANZ MEHRING, Sein Weg zum Marxismus 1869—1891*, Berlin 1956, str. 330.

z marksizmom ničesar skupnega. Vsi ti članki so bili doktrinarni, enostranski in daleč od znanstvene natančnosti.

Monografska in biografska proučevanja Mehringa po letu 1945 niso mnogo napredovala. Literarno zgodovinska disertacija Sigrida Reichwage, *Franz Mehring als Literatur-Kritiker und Literar-Historiker*, Jena 1945, ni samostojna v sodbah in je površna v analizah. V delu je vrsta netočnosti in vrzeli, ki so nastale predvsem zaradi nedostopnosti gradiva. Zato disertacija ne prinaša nekih novih odkritij, ampak se omejuje le na pregled gradiva. Pisec si je vendarle prizadeval, da prikaže pozitivno vlogo Mehringovih literarnih stvaritev.³

V povojnih letih so članki in dela o Mehringu enostransko prikazovala vlogo nemške socialnodemokratske levice. Še vedno so prevladovale ocene, ki so se skladale s Stalinovimi teoretičnimi postavkami. Georg Lukacs je v svoje delo *Beiträge zur Geschichte der Estetik*, Berlin 1954, vključil celoten sestavek o Mehringu, ki ga je napisal leta 1933. Težišče kritike je osredotočil na Mehringove estetske in literarnozgodovinske poglede.

V zadnjih letih pa je izšlo v Vzhodni Nemčiji nekaj dobrih izčrpnih študij o Mehringu. Avtorjem je uspelo podati objektivno oceno Mehringove osebnosti in dejavnosti v nemškem delavskem gibanju. Kritično so obravnavali nekatere Mehringove poglede in stalinske ocene revolucionarnega obdobja v Nemčiji med prvo svetovno vojno in neposredno po njej. Ob upoštevanju novega arhivskega in časopisnega gradiva je izšla disertacija Thomasa Hühleja, *Franz Mehring, Sein Weg zum Marxismus 1869—1891*, Berlin 1954 in delo J. Schleifsteina, *Franz Mehring, Sein marxistisches Schaffen 1891—1919*, Berlin 1959. Obe deli tvorita zaključeno celoto.

I

V prvi knjigi Thomasa Hühleja, *Franz Mehring, Sein Weg zum Marxismus 1869—1891*, pisec natančno obravnava Mehringovo publicistično in znanstveno delo do vstopa v vrste socialne demokracije leta 1891.

Svojo disertacijsko tezo je avtor razdelil na tri poglavja. V prvem poglavju obravnava Mehringovo mladostno obdobje od leta 1846 do 1876. Avtor pregledno podaja sliko razvoja kapitalizma v Nemčiji od šestdesetih let 19. stoletja dalje, zlasti še obdobje po zedinjenju Nemčije. Vzoredno prikazuje tudi vse negativne socialne posledice tega razvoja za nemški delavski razred, ki se je v tem času pričel organizirati in vedno močneje tudi politično uveljavljati. V tem obdobju se je nemška buržoazija pričela zaradi rastoče moči delavskega gibanja povezovati z junkerstvom in opuščati misel, da organizira radikalno buržoaznodemokratsko stranko za celotno Nemčijo. Mnogi vodilni radikalni demokrati so zato pričeli prehajati v vrste socialne demokracije. Pisec podrobno proučuje duševne in politične vplive, ki so v tem razdobju usmerjali mišljenje in delovanje mladega Mehringa. Rodil se je 27. II. 1846 v majhnem pomeranskem mestecu Schlawe v uradniški družini,

³ Thomas Hühle, prav tam, str. 12.

ki je bila po materini strani povezana s starim pruskim plemstvom. Po končani gimnaziji v Greifenbergu na Pomeranskem je študiral nekaj let v Leipzigu (1866—1868), nato pa v Berlinu (1868—1870) klasično filologijo. Mladi Mehring je bil religiozen in pod vplivom staršev vzgojen v tradicionalnem pruskem duhu. Krščanski vplivi so kmalu stopili v ozadje in jih v njegovih zgodnjih spisih skoraj ni več opaziti. Velik vpliv na njegov rani politični razvoj sta imela pruska radikalna demokrata Johann Jakoby in Guido Weiss. Pod njunim vplivom se je Mehring pričel oblikovati v doslednega republikanca. Njegov politični radikalizem se je kazal v ostrih kritikah vladajoče monarhije, načina združitve Nemčije, špekulativnega podjetništva, socialnega izkoriščanja, liberalizma itd. Prav ti vplivi so vzbudili pri njem ljubezen do nemške klasične literature in filozofije. Zlasti močno sta vplivala na njegov razvoj Kantova etika in dejavnost Johanna Jakobyja. Mehring je v tem razdobju kritiziral izkoriščanje delavskega razreda pretežno iz etičnih in filantropskih pobud. Glede razredne borbe si pruski radikalni demokrati niso bili na jasnem. Pod njihovim vplivom je bil Mehring predvsem pristaš reform. Njegove simpatije do delavskega razreda si je mogoče tolmačiti zaradi tesnejših prijateljskih vezi z eisenachovci. Velik vpliv na Mehringa so tedaj imeli Lassalleovi spisi, ki so mu vzbudili določen interes za delavsko vprašanje in za ekonomske probleme. Ta vpliv pa je bil toliko negativen, kolikor ga je navajal k idealističnemu zgodovinskemu pojmovanju. Lassalleovi napačni ekonomski pogledi na državo, mezdni zakon, vodilno vlogo inteligence itd. so pri Mehringu izzvali zmotne poglede, ki so mu otežkočali globlje razumevanje socializma. Za devetindvajsetletnega Mehringa je bilo značilno, da je bil svetovnonazorsko pod vplivom demokratično-humanističnega idealizma, ki je bil prepleten z elementi nemške klasične literature, Kantove etike, pogledov Johanna Jakobyja in Lassalleovega socializma. O nekem zaključnem svetovnem nazoru pri Mehringu takrat še ne more biti govora. Marxova in Engelsova dela so mu bila v tem razdobju še neznana. Zato tudi v njegovih svetovnonazorskih pojmovanjih ni najti elementov dialektičnega in zgodovinskega materializma. Politično je bil Mehring takrat na stališču radikalnih demokratov. Odklanjal je razredni boj in menil, da je mogoče razredna nasprotja poravnati. Z vso ostrino je obsojal obstoječe politično stanje in liberalno korupcijo. Njegovi pogledi na socialno vprašanje so bili teoretično pretežno zasnovani na Lassalleovih spisih in na delih katedrskih socialistov. Mehringa lahko takrat označimo za intelektualnega demokratičnega patriota, vzvišenega nad delavskim gibanjem. V znanosti se je predvsem ukvarjal s prusko zgodovino in z nemško literarno zgodovino in kritiko. Zaradi svojih demokratičnih stališč je prišel pri znanstvenem proučevanju do mnogih pravih zaključkov. Tako je pravilno ocenil nemško osvobodilno gibanje v letu 1812—13 in reakcionarno vlogo pruske politike po napoleonovskih vojnah. V teh spisih je še precenjeval vlogo Prusije. Na področju literarne zgodovine pa je pokazal veliko znanje. Mnoge njegove literarnozgodovinske sodbe so bile točne. Takrat se je izoblikoval tudi njegov izvrstni stil pod vplivom nemške klasične literature, zlasti Lessinga in Guida Weissa. Postal je iskan in upoštevan publicist.

V drugem poglavju avtor izčrpno obravnava Mehringov razvoj v obdobju od leta 1876—1882. V uvodu oriše stanje nemškega gospodarstva, ki je bilo v letih 1878—79 pod vplivom depresije po krizi iz leta 1873. Dolgotrajni

depresiji je sledil ponoven vzpon kapitalističnega gospodarstva. Höhle je ugotovil, da se je delavsko gibanje po združitvi eisenachovcev in lassalleovcev leta 1875 stalno krepilo. Velikega pomena za borbo proti oportunističnim tendencam v stranki so bila: Engelsovo delo Antidürring in Marx-Engelsova pisma Beblu, Liebknechtu, Brackeju itd. Bismarck je skušal s protisocialističnim zakonom zavreti rastoče delavsko gibanje, kar pa mu ni uspelo. Da bi okrepil položaj industrijske buržoazije in junckerjev, je Bismarck začel izvajati zaščitno carinsko politiko in zviševati neposredne davke. Ta politika je privedla do razcepa v nacionalno-liberalni stranki. S posebno socialno zakonodajo pa je Bismarck skušal podkupiti predstavnike delavskega razreda.

Za Mehringov razvoj v tem obdobju je bilo značilno, da je kot buržoazni demokrat, ki je bil blizu socialni demokraciji, leta 1867 z njo prekinil stike. Vzroki za to so bili delno v oportunističnem stališču socialne demokracije do špekulativnih podjetnikov, delno pa tudi v Mehringovih meščanskih filantropskih pogledih do delavskega gibanja, v njegovem filozofskem idealizmu, nepoznavanju marksizma in v njegovih nejasnih predstavah bistva kapitalizma. Mehring je v tem obdobju branil patriotizem, ki je bil zelo blizu »buržoazno-junkerskemu patriotizmu«. V njegovih spisih je bilo mogoče vidneje opaziti krščanske vzgojne elemente. Mehring sam se v tem obdobju ni priključil nobeni stranki, močno pa se je približal Nacionalno-liberalni stranki, dočim je Napredno stranko večkrat napadal, socialno demokracijo pa odklanjal ter v obsežnejših spisih in časopisnih člankih ostro in nepravilno napadal. Pri tem je nastopal zoper internacionalizem in revolucionaren duh socialne demokracije. Njegova polemika z Lassalleom in Schweitzerjem je bila znatno milejša. Sprva se je celo strinjal s protisocialističnim zakonom, hkrati pa se je odločno zavzemal za socialne reforme. Več let je bil celo prepričan o možnostih izvajanja »socialne politike od zgoraj«, to je po Bismarcku oziroma vladi. Kmalu po izidu protisocialističnega zakona je spremenil svoje stališče do socialne demokracije. Mehring je zavlačal Bismarckovo zaščitno carinsko politiko in zvišanje neposrednih davkov, ker je v tem videl razredno zakonodajo, naperjeno proti interesom delavskega razreda. Globoko razočaran nad »socialno politiko od zgoraj« se je pričel približevati delavskemu gibanju in kritizirati protisocialistični zakon. Leta 1882 je pogumno spregovoril za njegovo odpravo. Glavni vzroki, ki so vplivali na takšno korenito Mehringovo spremembo pogledov so bili predvsem: a) globoko razočaranje nad Bismarckovo reakcionarno politiko, b) temeljitejše proučevanje Marx-Engelsovih del v letih 1879—80, kar je globoko vplivalo na njegov idejni razvoj in c) herojsko zadržanje delavskega razreda v času protisocialističnega zakona, kar je vzbudilo v njem spoštovanje do njega in njegove stranke. Politično je Mehring prešel v opozicijo do Bismarckovega sistema in se postopoma približeval Napredni stranki. Mehring kot zgodovinar v tem času ni pokazal posebnega napredka v smeri zgodovinskega materializma, vendar je proti koncu tega obdobja svoje poglede na zgodovino poglobil. V letih 1880—1882 je Mehring doživel globoko politično, znanstveno in duhovno spremembo.

V tretjem poglavju avtor obravnava Mehringovo delo od leta 1883—1891. Mehring je postal eden najpomembnejših meščansko-demokratskih borcev zoper protisocialistični zakon in s tem si je pridobil za socialno demokracijo neprecenljive zasluge. Njegova razvojna pot v tem razdobju je bila naslednja: V buržoaznodemokratskem časopisu »Weser Zeitung« se je v letih 1883—84

boril zoper brutalnost protisocialističnega zakona in za njegovo ukinitév. z namenom, da bi se socialna demokracija laže borila za socialne reforme. Do socialne demokracije je imel še vedno predsodke in jo je odklanjal. V tem času je videl le dvoje poti: upor delavcev, ki bi se končal z njihovim uničenjem ali postopne reforme po zgledu angleške delavske zakonodaje in Trade-Unionov. Marxovo delo je sicer občudoval, vendar se z njegovimi teorijami ni strinjal. V svojih zgodovinskih konceptih je opuščal mnenje, da veliki ljudje ustvarjajo zgodovino. Bil je oboževalec Luthra in francoske revolucije iz l. 1789. Proletarsko revolucijo pa je odklanjal. Pri ocenjevanju pruske zgodovine so postajale njegove sodbe bolj realistične. Politično je bil blizu liberalni »lévici«. V letih 1884—85 se je zavzemal v buržoaznodemokratskem časopisu »Demokratische Blätter« za ustanovitév posebne demokratske stranke. V teh sestavkih je zahteval politične svoboščine, to je ukinitév protisocialističnega zakona, svobodo tiska in zborovanja kot predpogoj za izvajanje socialnih reform. Ukvarjal se je tudi z zgodovino nemškega in evropskega delavskega gibanja. Izčrpno je prikazoval razvoj in uspehe angleškega čartističnega in strokovnega (sindikalnega) gibanja ter angleško delavsko zaščitno zakonodajo, ki jo je imel za ideal. Marxov in Engelsov vpliv se je v njegovih spisih močnejše uveljavljal, Lassalleov pa je pojemal. Mehring se je izjavljal za Marxa, vendar brez njegovega revolucionarnega principa. Njegova kritika kapitalizma se je omejevala na izrodke, zavračal je odstranitev kapitalističnega družbenega reda in likvidacijo buržoazije kot razreda. Še vedno je upal, da je mogoče premostiti razredna nasprotja. V materialistični zgodovinski koncepciji je Mehring zelo napredoval. Njegovi sestavki o kmečki vojni, francoski revoluciji iz leta 1789 in Luthru kažejo na določeno osvajanje materialistične zgodovinske metode. Splošna politična opažanja nosijo še sledove vulgarnega demokratizma. Na literarnozgodovinskem področju kljub obsežnemu znanju še ni osvojil materialistične metode. V buržoaznoliberalnem berlinskem časopisu »Volkszeitung«, za katerega je od marca 1884 pisal uvodnike, je vedno ostreje napadal protisocialistični zakon. Nasproti socialnodemokratski stranki je postajalo njegovo zadržanje vedno bolj prijateljsko. Ko je Mehring prevzel leta 1886 vodstvo tega časopisa, je zmerom siloviteje kritiziral Bismarckov režim in protisocialistični zakon. Socialnodemokratski časopisi so pričeli ponatiskovati njegove članke, fevdalni in meščanski časopisi so ga zmerjali kot polsocialista. Kljub temu je Mehring takrat še zagovarjal razredno pomiritev in je bil pristaš reformnih idej. Filozofsko je odkrito prekinil z vero v boga. Materialistični pogled na zgodovino je v svojih spisih poglobljal in razvijal, čeprav razrednega boja še ni priznaval kot razvojnega zakona zgodovine. S socialnodemokratskimi voditelji je leta 1887 navezal osebne stike in se z njimi živahno dopisoval. Priobčeval je tudi njihove članke v berlinskem časopisu »Volkszeitung«. Leta 1889 je vlada skušala ta časopis podvreči protisocialističnemu zakonu, kar pa ji ni uspelo. V letu 1889—90 je postal Mehring glavni urednik tega časopisa. Zavzemal se je za osemurni delavnik in podpiral stavkajoče rudarje. Razrednemu boju je pričel pripisovati vedno večji zgodovinski pomen. Zaradi naprednega zadržanja do socialne demokracije se je sprl z založnikom časopisa in opustil uredništvo. S spisom »Kapital in časopisi« se je poslovil od svoje buržoazne preteklosti. V njem je še vedno za omejitév kapitalističnega družbenega reda, ne pa za revolucionarni obračun z njim in za socializem.

Več kot dvajset let je Mehring hodil po poti demokratično usmerjenega intelektualca. V teh dvajsetih letih je spoznal, da buržoazija ne more uresničiti idealov demokracije in socialnega napredka, temveč le delavski razred. V znanstvenem in publicističnem prizadevanju je iskal novo metodo, ki jo je končno našel v zgodovinskem materializmu. S 45. letom je vstopil v vrste socialne demokracije, ki je z Mehringom pridobila zrelega publicista in znanstvenika ter doslednega voditelja levece.

Avtor je zaključil svoje delo s kratkim pregledom Mehringove dejavnosti v nemški socialni demokraciji.

II

Delo Josefa Schleifsteina, Franz Mehring, *Sein marxistisches Schaffen 1891—1919*, Berlin 1959, izčrpno in kritično obravnava Mehringovo delovanje v okviru nemške socialne demokracije. Avtor je svoje delo razdelil na šest poglavij. Pri tem se ni držal kronološke razvrstitve gradiva, temveč ga je razporedil po osnovni problematiki Mehringovega ustvarjanja.

V prvem poglavju pisec obravnava Mehringovo življenjsko pot po priključitvi k delavskemu gibanju. V uvodu oriše prehod kapitalizma v imperialistično obdobje ter posebnosti nemškega imperializma. Nato razčlenjuje nastanek in razvoj struj v nemškem socialnodemokratskem delavskem gibanju in ugotavlja, da so tudi v nemškem delavskem gibanju, kot v vsakem delavskem gibanju, sočasno obstajali radikalni in reformistični nazori. Nemška socialna demokracija je bila stranka posebnega tipa. Nastala je približno poldrugo desetletje po polovičarski revoluciji 1848. leta in zaradi tega ni imela nobenih revolucionarnih izkušenj. Vsa njena dejavnost je bila usmerjena k izbojevanju meščanskih reform, ki jih je meščanska opozicija opustila. Obenem pa je imela opravka s polabsolutistično državo, ki so jo le navzven prikrivale demokratične oblike in ki je preganjala delavsko gibanje z brutalnimi političnimi metodami. Med to državo in socialno demokracijo je bilo nepremostljivo nasprotje. Toda njen politični boj je bil močnejše naperjen proti junkerski aristokraciji kot pa proti buržoaziji. Slednjič so se stekali v stranko tudi številni radikalni elementi iz meščanstva, ki niso našli možnosti za delo v buržoaznih strankah; v socialni demokraciji so okrepili reformizem. Ta protislovni položaj je oblikoval značaj stranke, ki je bila v svojem političnem nastopanju radikalna, v svojem bistvu pa reformistična. Toda sčasoma je postajal njen radikalizem močnejši. Zakon proti socialistom je poglobil nasprotje do obstoječe države in v stranki so se čedalje bolj uveljavljale marksistične ideje. V tem času se je tudi Mehring priključil socialni demokraciji.

Po Engelsovi smrti leta 1895 je bila pot oportunistu odprta. Revizijo marksizma je začel Edvard Bernstein, — odkrit revizionist, kritik in nasprotnik marksizma. Revidiral in zavrgel je vso osnovno teorijo marksizma na področju politične ekonomije in filozofije in sicer na podlagi buržoaznih pojmovanj, zlasti na osnovi neokantovskega idealizma. Z bernsteinsko debato se je začela dolgotrajna kriza mednarodne socialne demokracije, pred prvo svetovno vojno. Ta kriza je priklicala na bojišče vse marksistične mislece in praktike. Med njimi je zavzela vidno vlogo nemška leвица z Rozo Luxembem-

burg in Francem Mehringom na čelu. V Rusiji je nastopal Georgij Plehanov, ki je branil zgodovinski materializem predvsem na filozofskem področju, kasneje Lenin, v Italiji pa Antonio Labriola, v Franciji Jules Guesde.

V nemški socialni demokraciji se je zaradi spremenjenih gospodarskih pogojev imperialističnega obdobja pojavila vrsta novih vprašanj, kakor n. pr. antimilitarizem, obramba domovine za imperializma, obsežne diskusije o množičnih stvarkah itd. Ob teh vprašanjih so se izoblikovale tri struje: 1. oportunistem parlamentarnih revizionistov in sindikalnih voditeljev, 2. zakrit centristični oportunistem strankinega vodstva in 3. levica revolucionarnih marksistov. Pisec nadrobno razčlenjuje posamezne struje s posebnim odnosom do levece.

Mehringovo delovanje je bilo tesno povezano z bojem levece v nemški socialni demokraciji. Njegovo publicistično in znanstveno delovanje je dejansko del zgodovine nemške levece v borbi zoper oportunistem in imperialistično vojno. Pisec nato kronološko podaja Mehringovo časnikarsko, publicistično in znanstveno delovanje. Prav iz tega pregleda je razvidno obsežno Mehringovo delo.

Mehring je bil dolgoleten sodelavec teoretičnega glasila nemške socialne demokracije »Neue Zeit«, za katerega je pisal uvodnike, pozneje pa je postal tudi urednik kulturne rubrike. V njem je priobčeval poznano delo, »Legendo o Lessingu«, ki je leta 1893 izšla tudi kot knjiga. Engels je to delo visoko cenil in ga je smatral za najboljši prikaz nastanka pruske države. V naslednjih desetletjih so to knjigo uvrstili med standardna dela marksistične literature. (Delo je izšlo tudi v srbskem prevodu pod naslovom *Legend o Lessingu*, prilogi istoriji i kritici pruskog despotizma i klasične književnosti, Beograd, Kultura 1950.)

Mehring je sodeloval v številnih socialnodemokratskih časopisih »Leipziger Volkszeitung«, »Vorwärts« itd.

Velik pomen je imelo Mehringovo kulturno-prosvetno delo pri ljudskem gledališču. Od leta 1893 do 1898 je kljub obilnemu publicističnemu delu napisal »Zgodovino nemškega delavskega gibanja«, ki je izšla leta 1898 v dveh zvezkih. Do leta 1913 so izšle še štiri izdaje (delo imamo tudi v srbohrvatskem prevodu pod naslovom *Historija njemačke socialne demokracije*, Zagreb, Kultura 1952). Iz tega dela veje ljubezen do delavskega razreda in delovnega ljudstva ter globoko razumevanje zgodovinske vloge delovnih množic in veliko zaupanje v ustvarjalne ljudske sile.

Kmalu po izidu tega dela je Mehring objavil v »Neue Zeit« svoje estetske nazore (Ästhetische Streifzüge). Takrat se je lotil tudi zbiranja gradiva Marxove in Engelsove zapuščine in Lassalleovih pisem. V letu 1901—1902 so izšla v treh zvezkih Marxova in Engelsova dela pod naslovom *Aus dem literarischen Nachlass von Karl Marx und Friedrich Engels und Ferdinand Lassalle*. Četrty zvezek je obsegal Lassalleova pisma. To je bila prva izdaja Marxovih in Engelsovih del.

Želja po poljudni izdaji Marxovih del je bila že stara. Ostre cenzurne razmere, zlasti protisocialistični zakon v Nemčiji, pa so onemogočale uresničenje teh teženj. Tudi ruski socialni demokrati (Plehanov, Axelrod, Zasuličeva) so se na Kopenhagenskem kongresu 1883 zavzemali za poljudno izdajo Marxovih del. Leta 1884 je Rudolf Mayer skušal pridobiti Engelsa za izdajo Marxovih

del, kar pa mu zaradi Engelsove prezaposlenosti ni uspelo. Maja 1885 je Herman Schlüter, administrativni vodja züriškega Sozialdemokrata, ob Engelsovi pomoči izdal *Kleine Schriften und Aufsätze von Karl Marx*, v seriji Sozialdemokratische Bibliothek. Po odpravi protisocialističnega zakona so voditelji nemške socialne demokracije zadolžili E. Bernsteina, da uresniči te načrte. Engelsa so v tem času večkrat prosili, da bi prevzel izdajo celokupnih Marxovih del. Zaradi dela z izdajo II. in III. knjige »Kapitala« je takšne prošnje stalno odklanjal. Menil pa je, da je njegova dolžnost, da po izdaji III. knjige Kapitala začne z izdajo celotnih Marxovih del. Tega na žalost ni dočakal. To delo je opravil, kakor smo omenili, šele Franc Mehring.

Njegova izdaja je bila za zgodovino proučevanja marksizma zelo pomembna. Posrečilo se mu je, pravilno prikazati zgodovinsko okolje, v katerem sta delovala Marx in Engels. Z veliko subtilnosti je izluščil barvo in ton časa, v katerem so ta dela in spisi nastajali. Njegova izdaja je bila izvirna zlasti za obdobje 1841—1850. Ugotoviti pa moramo, da je bila ta izdaja z znanstvenega stališča precej nepopolna oziroma pomanjkljiva. Sam Mehring je popolnoma upravičeno dejal, da bi bila potrebna za znanstveno izdajo teh del vrsta predpriprav, ki pa bi jih ne bilo mogoče tako hitro opraviti. Njegova izdaja naj bi bila, po njegovem mnenju, le ena takih predpriprav. Največja pomanjkljivost te izdaje je bila svojevoljna izbira gradiva. V uvodu k ruski izdaji, ki je izšla l. 1907, se je pisec opravičil, ker pri izdaji ni upošteval dovolj zgodnjih Marxovih in Engelsovih del; kajti prav v teh delih se najbolj odražajo klice zgodovinskega materializma in znanstvenega socializma. Mehring je bil mnenja, da se ne smejo izločiti poglavja, ki bi zabrisala celoto rasti, duhovnega stremjenja in iskanja v prvih polemičnih razpravah Marxa in Engelsa v času njune mladosti. Šele iz proučevanja teh del lahko v celoti dojamemo proces, ki je mlada teoretika privedel do epohalnih odkritij. Mehring pri svoji izdaji ni upošteval raznih znakov (oklepajev, narekovajev, podčrtanj), ampak je to tipografsko nelepoto svojevoljno odstranil. Iz navedenih razlogov nam ta izdaja ne posreduje natančnega originalnega teksta, kot je to primer z Rjazanovo izdajo Marxovih del. Od treh zvezkov, ki jih je Mehring izdal, je bil po izbiri snovi najsubjektivnejši tretji, ki je obravnaval literarno in publicistično delo Marxa in Engelsa v letih 1848—1850.

Po končanem delu je Mehring v večjem obsegu pričel pisati v socialnodemokratske časopiše, zlasti v »Vorwärts« in »Leipziger Volkszeitung«. Zaradi revizionističnih stališč »Vorwärtsa« je Mehring opustil sodelovanje pri časopisu in leta 1902 prevzel mesto glavnega urednika socialnodemokratskega časnika »Leipziger Volkszeitung«; vodil je odločen boj proti Bernsteinovemu revizionizmu. Zato so revizionisti na strankinem kongresu v Dresdenu leta 1903 Mehringa ostro napadli in mu očitali nekdanje sodelovanje z buržoazijo. V letih 1902 do 1903 se je Mehring v večji meri posvetil časnikarskemu delu. Napisal je številne članke iz področja filozofije, literarne zgodovine in zgodovine. Od večjih del so takrat izšla: Schillerjeva biografija (1905), zgodovinska razprava Jena und Tilsit — odlomek iz junkerske zgodovine (1906).

Od leta 1906—1911 je Mehring poučeval na partijski šoli zgodovino nemškega delavskega gibanja. Leta 1910 je izdal tudi zelo pomembno delo »Deutsche Geschichte vom Ausgange des Mittelalters« (delo je izšlo tudi v srbohrvatskem prevodu pod naslovom *Historija Njemačke od kraja srednjega veka*, Zagreb, Kultura, 1951).

Zaradi velike obremenjenosti je Mehring 1907 opustil mesto glavnega urednika »Leipziger Volkszeitung« in prevzel redakcijo teoretičnega feljtona, ki je pričel izhajati kot dodatek k časopisu »Neue Zeit«. V tem času je tudi pisal uvode k delom Fr. Engelsa, W. Weitlinga, W. Wolffa, F. Langeja in F. Lassallea. Leta 1911 je izšla njegova Heinejeva bibliografija kot predgovor k poljudni izdaji Heinejevih del. Naslednjega leta je napisal dvoje del iz pruske zgodovine: Von Tilsit bis Taurrogen in Von Kalisch bis Karlsbad«.

Uradna politika stranke se je po letu 1910 vedno globlje pogrezala v oportunitizem. Mehring je zato strankino vodstvo ostro kritiziral, kar ga je privedlo do spora s Kautskim, ki je Mehringa leta 1913 izključil iz redakcije časopisa »Neue Zeit«. Nato so Roza Luxemburg, Franc Mehring in Julian Marchlewski pričeli trikrat tedensko izdajati časopis »Sozialdemokratische Korrespondenz«, ki je postal prvo samostojno glasilo nemške levice in je izhajal od leta 1913 do maja 1915. Mehring je ostro nastopil zoper izdajstvo nemške socialne demokracije, ki je 4. avgusta 1914 glasovala za vojne kredite. Skupno z Rozo Luxemburg je začel izdajati spomladi 1915 časopis »Die Internationalen«, ki je pogumno nastopil zoper imperialistično vojno in bičal izdajstvo socialnodemokratskega vodstva. Časopis je bil zaplenjen in proti piscem je bila uvedena preiskava. Zaradi pomanjkanja dokazov so bili oproščeni. Za vojne je Mehring začel z veliko vztrajnostjo pripravljati Marxovo biografijo, ki je izšla šele leta 1918 (delo imamo tudi v srbohrvatskem prevodu pod naslovom: Karl Marx, Istorija njegovog života, Beograd, Kultura, 1958). Zaradi ilegalnega delovanja je bil 70-letni Mehring leta 1916 nekaj mesecev v zaporu. Takoj po vrnitvi iz zapora je nadaljeval s svojim časnikarskim delom v legalnem organu Spartakove grupe »Duisburgerischer Kampf«, nadalje je pisal ilegalna Spartakova pisma in članke za »Leipziger Volkszeitung«, ki je postala spomladi leta 1917 osrednji organ Neodvisne socialnodemokratske stranke. Po obsodbi Karla Liebknechta je bil Mehring izvoljen za poslanca v pruski deželni zbor, kjer je javno branil stavkajoče delavce in nastopal proti vojni. Bil je vnet pristaš oktobrske revolucije. 13. junija 1918 je moskovska »Pravda« ponatisnila odprto pismo boljševikom, ki ga je napisal Mehring v imenu Spartakovcev. 25. junija 1918 je bil imenovan tudi za rednega člana novoosnovane socialistične akademije za družbene vede Sovjetske Rusije.

Mehring je aktivno sodeloval pri ustanovitvi Komunistične partije Nemčije.

Umora Roze Luxemburg in Karla Liebknechta 15. januarja 1919 sta spodkopala njegovo trhlo zdravje. Umrl je 29. januarja 1919.

V drugem poglavju pod naslovom Mehringova filozofska dela in pogledi avtor razčlenjuje filozofske korenine revizionizma in izčrpno prikazuje filozofske smeri v nemški socialni demokraciji. Posvetil je posebno pozornost Mehringovi obrambi filozofskega materializma in njegovemu boju proti neokantovskemu revizionizmu. Kakor ugotavlja, je bil Mehring edini med takratnimi nemškimi marksisti, ki se je bojeval zoper filozofski revizionizem in zavračal napade proti materializmu. Ognjevitno je branil materialistično zgodovinsko koncepcijo in jo ustvarjalno uporabljal pri delu kot zgodovinar in publicist. Mehringova slabost na filozofskem področju je bila, po avtorjevem mnenju ta, da je posvetil premalo pozornosti vprašanjem spoznavne teorije. Njegova obramba materialističnih osnov marksizma in borba proti filozofskemu revizionizmu ni dosegla leninske ravni in je zaostajala daleč

za Plehanovim. Pri tem pa ni šlo za neke Mehringove individualne slabosti, temveč za napake in polovičarstvo, ki so povezane bodisi s celotno ravniyo marksistične teorije v obdobju druge Internacionale, bodisi s slabostjo nemške levice, katerih posámezne značilnosti so se izražale pri enem v večji, pri drugem v manjši meri.

V tretjem poglavju pisec obravnava Mehringova literarnozgodovinska dela in njegove estetske poglede. To poglavje je posebno zanimivo za literarnega zgodovinarja, ker dobi odgovore na vrsto vprašanj, ki jih je Mehring v literarnozgodovinskih delih postavljaj in reševal. Mehring je prvi vnesel v literarnozgodovinske in literarnokritične študije materialistično metodo. Njegovi predmarksistični filozofski in estetski pogledi so se oblikovali pod Kantovim in Schillerjevim vplivom. Njegov prehod k marksizmu je pustil določene recedive, zlasti na tistih področjih, kjer ni našel v celoti ali v obrisih izdelanih Marxovih ali Engelsovih stališč kot je bilo to n. pr. na področju teorije estetike. Že v letih pred vključitvijo v delavsko gibanje je Mehring priznal zgodovinski materializem kot edino znanstveno metodo.

Kot vodja »svobodnega ljudskega gledališča« je Mehring nastopil proti estetskimi pogledom mladih, ki so hoteli ločiti delavsko gledališče od delavskega gibanja. Poudaril je vzgojno vlogo gledališča v osvobodilni borbi delavskega razreda in se zavzemal za »proletarsko estetiko«, ki je koreninila na razrednih pozicijah, enako kot delavska politika. Zavračal je buržoazno kritiko, ki je napadala proletarsko estetiko kot partijsko in politično tendenciozno, hkrati pa je svojo estetiko proglašala kot čisto umetnost. Proletarska estetika, je pisal Mehring, je v takšnem odnosu do proletarske politike kot meščanska estetika do meščanske politike. V Lessingovi legendi je Mehring na več mestih poudaril, da je nemogoče pisati zgodovino literature brez poznavanja gospodarske in politične zgodovine obravnavanega obdobja in da je estetska in literarna kritika, kot vsa ideologija, v zadnji instanci odvisna od sočasne družbene strukture. Mehring se je bolj zanimal za vsebinsko kot za estetsko formalno analizo. Ponekod je prišla do izraza tudi težnja, da je socialno vsebino literarnega dela ločil do neke mere od njene umetniške oblike. Svoje estetske nazore je Mehring obširneje obrazložil leta 1898—1899 v članku »Die Ästhetischen Streifzüge« v časopisu »Neue Zeit«. Ti pogledi so bili pozneje tudi predmet ostrih napadov njegovih kritikov. V teh pogledih je skušal Mehring združiti Kantovo estetiko z zgodovinskim materializmom, kar pa je bilo nerešljivo. Glavni problem, ki ga je Mehring v teh pogledih obravnaval, je bilo vprašanje, ali je znanstvena estetika sploh mogoča. Söhleifstein nato nadrobneje razčlenjuje Kantove estetske elemente v Mehringovi estetiki.

Največja Mehringova zasluga na tem področju je bila, da je prvi na osnovi zgodovinskega materializma proučeval važna obdobja nemške literarne zgodovine. Avtor v nadaljnjih izvajanjih podrobno in kritično obravnava Mehringov doprinos k marksistični literarni teoriji, njegova literarnozgodovinska dela, njegove poglede na klasično literaturo, romantiko, naturalizem in proletarsko umetnost.

V četrtem poglavju pod naslovom »Razkroj pruske legende« avtor opisuje Mehringove zasluge za objektivno prikazovanje pruske zgodovine. Pri svojem proučevanju se je Mehring mnogo ukvarjal z zgodovinskim razvojem Prusije in pruske države ter vladajočim razredom. V svojih delih je razkrinkaval prusko legendo in mit o kulturni misiji Hohenzollernov in o kulturnem po-

slanstvu Prusije, kar so zagovarjali meščanski zgodovinarji Treitschke, Sybel, Bernhardi itd. Pred delavsko gibanje se je postavljala naloga, da razruši legendo o vodilni vlogi Prusije v Nemčiji. Mehring je to nalogo v svojih delih odlično rešil. Z vso ostrino je nastopil zoper prusko junkersko kasto in strahopetno nemško buržoazijo. V svojih delih je neusmiljeno razkrinkaval izkoriščanje kmetov in kmečkih delavcev po junkerjih, žigosal pruski režim politične brezpravnosti ljudskih množic, pruski sistem militarizma in birokratizma, protinemško drobtinčarsko-dinastično politiko Hohenzollernov itd. Že omenjena Mehringova Nemška zgodovina od konca srednjega veka je nastala na osnovi predavanj v partijski šoli. Delo je napisano na marksistični osnovi in omogoča boljše razumevanje novejših zgodovine.

Mnogo razprav je Mehring posvetil vojaški zgodovini. Po Engelsovem vzoru je uporabil materialistično metodo pri proučevanju posameznih vojn in dokazal odvisnost vojaških večšin in vojaških organizacij od socialnoekonomskih razmer ter odkril socialne vzroke vojn. Mehring je v teh člankih sijajno prikazal, kako je način družbene proizvodnje vplival na razvoj orožja in kako sta razvoj orožja in socialne razmere ustvarile nove oblike vojaške organizacije in nov način vojskovanja (mnogi teh spisov so izšli tudi v srbohrvatskem prevodu pod naslovom: *Ogledi iz istorije ratne veštine*, izabrani članci i studije. Prevod sa ruskog i nemačkog, Beograd 1955).

Mehring je v svojih spisih nastopil zoper meščansko zgodovino pisje Treitschkeja, von Sybela, Droysena, Janssena itd. Odkrival je njihovo tesno razredno povezanost s kapitalistično družbo, ko so nastopali v obrambo reakcionarnega prusovstva in apologetsko branili kapitalistično družbeno ureditev. Mehring je v svojih spisih zavračal tezo, da veliki ljudje ustvarjajo zgodovino. Na primeru Friedrika II., Bismarcka in drugih ljubljencev pruskega zgodovino pisja je zavračal absurdnost takih teorij. Nekoliko pozitivnejše mnenje kot o prej omenjenih buržoaznih zgodovinarjih je Mehring imel o vojaškem zgodovinarju Delbrücku in o prvih zvezkih Lamprechtove *Zgodovine Nemčije*. Oba avtorja sta v svojih delih pod vplivom marksizma močneje upoštevala ekonomske faktorje.

V petem poglavju avtor prikaže Mehringa kot zgodovinarja nemškega delavskega gibanja. Mehringovo delo na tem področju je bilo zelo obsežno. Med njegovimi najpomembnejšimi deli naj navedem: *Zgodovino nemške socialne demokracije*, biografsko delo Karl Marx, zgodovina njegovega življenja, uvode in pripombe k Marxovi in Engelsovi literarni zapuščini ter številne in pomembne sestavke iz zgodovine delavskega gibanja, ki so izšli v socialnodemokratskem časopisu »Neue Zeit«. Velika odlika tega poglavja je, da je pisec vsako navedenih del izčrpno in objektivno obravnaval ter z močjo logičnih dokazov zavračal nekatera Mehringova zmotna stališča. V teh delih je Mehring kot prvi marksistični zgodovinar do podrobnosti proučeval Marxovo in Engelsovo mladost, njuno pot od mladohegeljanstva in od revolucionarne demokracije k znanstvenemu socializmu. Z Marxovo biografijo je Mehring razbil potvarjanja tako imenovanih »meščanskih socialističnih ekspertov« Wernerja Sombarta, Georga Adlerja in Karla Andlerja, ki so v svojih delih skušali zmanjšati Marxovo in Engelsovo zgodovinsko vlogo v delavskem gibanju. (Sombart W., *Das Lebenswerk von Karl Marx*, Jena 1909 itd.)

Avtor je opozoril tudi na nekatere pomanjkljivosti v Mehringovih zgodovinskih delih. N. pr. v svojih spisih je Mehring premalo poudarjal razlike med utopičnimi socialisti ali komunističnimi strujami in Marx-Engelsovim znanstvenim socializmom. Prav tako ni povsem dojel velikega zgodovinskega pomena Marxovih in Engelsovih nauk o teoriji države, ki sta jih izdelala na osnovi izkušenj pariške komune. Mehring se je zavzemal za diktaturo proletariata v času, ko so v socialnodemokratskem gibanju prevladovali oportunistične tendence; pri tem pa je neupravičeno prišteval tudi Lassallea med pristaše diktature proletariata. Avtor je povsem pravilno poudaril, da se Mehring ni dokopal do leninske jasnosti pojmovanja diktature proletariata. Pri obdelavi I. internacionale je premalo poudarjal pomen Marxove in Engelsove borbe zoper oportunistične struje, zlasti proti anarhistom in lassalleovcem. Zelo izčrpno in objektivno je pisec prikazal Mehringove nepravilne ocene Lassallea, eisenachovcev, Schweitzerja itd. Prodorno je razčlenil Lassalleove idejnopolitične koncepte, jih vzporedil z Mehringovimi in Marxovimi ocenami ter drobno proučil vzroke Mehringovih nepravilnih stališč. Ta analiza spada po mojem mnenju med najboljše strani te knjige.

V šestem poglavju se seznanimo z Mehringom kot revolucionarnim novinarjem. Iz obsežnega Mehringovega časnikarskega delovanja je avtor izluščil njegove zasluge za revolucionarno delavsko časopisje in razčlenil njegov prispevek k razkrinkavanju junkersko-buržoazne reakcije in imperialistične svetovne politike, revizionizma in parlamentarnih iluzij. Zelo pregledno je ilustriral Mehringov odnos do prve ruske revolucije leta 1905, do množičnih stavk, do imperialistične vojne in izdajstva socialne demokracije ter do velike oktobrske socialistične revolucije.

Na osnovi obeh omenjenih del o Mehringu si je mogoče ustvariti objektivno predstavo vloge Mehringove osebnosti v nemškem revolucionarnem delavskem gibanju. Franc Mehring se uvršča med pomembne osebnosti mednarodnega delavskega gibanja kot zgodovinar nemškega delavskega gibanja, pionir marksistične literarne zgodovine, revolucionarni časnikar, neizprosni borec proti imperializmu, navdušen prijatelj oktobrske revolucije, sobojevnik Roze Luxemburg in Karla Liebknechta ter soustanovitelj Komunistične partije Nemčije.

Dr. Marijan Britovšek